

Avtale for en transatlantisk næringslivsjuunta

Frhandelsavtale mellom USA og EU. Med hemmelige forhandlinger forsøker EU og USA igjen å avtalefeste en tøylesløs liberallisme. Transatlantisk handels- og investeringspartnerskap (TTIP) truer med å gi multinasjonale selskaper utvidede muligheter til å søksøke enhver regjering som fører en politikk som svekker deres «forventede framtidige fortjeneste».

LORI WALLACH

Leader for Public Citizen's Global Trade Watch.

Kan du forestille deg at multinasjonale selskaper søksøker regjeringer for politikk som begrenser profitten deres? At de kan kreve – og få tilkjent! – sjeneros kompensasjon for lavere innføring som følge av for restriktiv arbeids- eller miljølovgivning? Uansett hvor ubørt dette synes, er slike scenarier langt fra nye. De figurerte allerede i utkastet til en Multilateral avtale om investeringer (MAI) som ble framforhandlet i det skjulte mellom OECDs 29 medlemsland i 1995–1997. Da avtaleutkastet til slutt lekket ut, førte det til en enorm protestbølge i flere land og trang initiativtakere til å putte det tilbake i skuffen.

Femten år senere er scenariene her igjen i nye klær, i form av Transatlantisk handels- og investeringspartnerskap (TTIP) som USA og EU innledet forhandlinger om i juli. Ifølge den offisielle framdriftsplanen skal avtalen være ferdigforhandlet innen to år. Målet med TTIP er at lovverket på begge sider av Atlanterhavet må være seg for frihandelsnormene etablert av og for de store europeiske og amerikanske selskaper. Obstemasige land som nekter å bøy seg risikerer handels sanksjoner eller erstatningssøksmål på flere millioner euro.

Europa vil bli stilt overfor en potensiell flodbølge av erstatningskrav.»

TTIP ser ut til å kombinere – og forverre – de verste elementene i tidligere avtaler. Hvis avtalen blir en realitet vil de multinasjonale selskapers privilegier bli lov og binde offentlige myndigheters handlinger en gang for alle. Selv om regjeringer skifter eller folk protesterer, vil signaturlandene måtte følge avtalen, frivillig eller med tvang, ettersom alle landene må være enige om eventuelle endringer. Avtalen vil kopiere i Europa ånden og innholdet i dens asiatiske forbilde, Trans-Pacific Strategic Economic Partnership (TPP), som nå er i ferd med å ferdigforhandles mellom tolv land etter å ha blitt iherdig promotert av amerikansk næringsliv. Sammen vil TTIP og TPP sementere et økonomisk imperium som kan diktere sine betingelser over store deler av verden. Alle land som søker handelsforbindelser med USA og EU vil bli tvunget til å innføre de samme reglene snarere enn å framforhandle egne vilkår.

BEGRENSER POLITISK HANDLINGSROM

TTIP-forhandlingene skjær bak lukkede dører. Den amerikanske delegasjonen teller mer enn 600 konsulenter fra multinasjonale selskaper som har ubegrenset tilgang til forhandlingsdokumentene og beslutningstakerne. Ingen avtaletekst vil bli publisert. Slik skal offentligheten og pressen holdes i uvitenhet fram til en endelig avtale er undertegnet – når det er for sent å reagere.

I et anfall av ærlighet påpekte USAs tidligere handelsminister Ron Kirk

tidligere i år at det av «praktiske grunner» var best «å bevare en viss diskresjon og konfidensialitet».¹ Sist gang utkastet til en lignende handelsavtale ble offentliggjort, bemerket han, endte man opp uten noen avtale. Han sikret her til Free Trade Area of the Americas (FTAA), en utvidet utgave av The North American Free Trade Agreement (Nafta), som George W. Bushs regjering publiserte på sine nettsider i 2001. Senatoren Elisabeth Warren repliserte senere at avtaler som ikke tåler demokratisk ettersyn aldri bør underskrives.²

Viljen til å unndra forhandlingene offentlighetens lys er lett å forstå. Det er bedre å vente med å annonsere hvilke virkninger avtalen vil få på alle nivå: Nasjonale, regionale og lokale myndigheter vil bli tvunget til å tilpasse eksisterende og framtidig politikk til det private næringslivets appetitt i sektorer som fortsatt er delvis skånet. Ikke et eneste område ser ut til å unnsilpe institusjonaliseringen av frihandelen: matsikkerhet og -merking, giftegrer, helsejenester og medisinspriser, nettfrihet og personvern, kraft og «kulturjenester», patenter og opphavstrett, bruk av land og naturressurser, yrkesutdanning og innvandring, og offentlige anskaffelser. Folkevalges politiske handlingsrom vil bli begrenset til å forhandle med selskaperne eller deres lokale representanter om de smulene av selvrådrett de er så snille å gi.

Signaturlandenes forpliktelse til å «for sikre at deres lover, reguleringer og administrative prosedyrer overensstemmer» med avtalens innhold kommer utvilsomt til å håndheves strengt. Land som ikke etterkommer dette, vil kunne bli søksøkt i en av voldgiftsdomstolene for tvister mellom investorer og stater, domstoler som har myndighet til å innføre handels sanksjoner mot stater.

FLODBØLGE AV ERSTATNINGSKRAV

Hvis dette høres for usannsynlig ut, er det verdt å se nærmere på eksisterende handelsavtaler. Bare i fjor slo Verdens handelsorganisasjon (WTO) ned på USAs merking av tunfisk med «fange uten å skade definer» og importert kjøtt med opprinnelseslandet, samt forbudet mot tobakk med sukkertøy smak, fordi det vistnok forhindrer frihandel. EU tapte flere saker i WTO om godkjenningsprosedyrene for genmodifiserte organismer (GMO) og ble ilagt bøter på flere hundre millioner euro. Hvis TTIP blir vedtatt vil også «investorer» i avtalelandene, det vil si multinasjonale selskaper, kunne gå til angrep på lover i avtalelandene som ikke direkte angår handel. Dette gjør TTIP til en enda større trussel mot demokratiet enn MAI i sin tid framsto som.

Multinasjonale selskaper vil kunne angripe direkte helsepolitikk, miljøvern, finansregulering eller annen offentlig politikk de mener undergraver deres rettigheter som investorer ved å trekke europeiske og amerikanske myndigheter for utenomrettslige domstoler. Disse

spesialdomstolene, bestående av tre forretningsadvokater, vil være organisert etter Verdensbankens og FNs lover og ha myndighet til å idømme skattebetalerne grenseløse erstatninger for politikk eller tiltak som undergraver selskapers «forventede framtidige fortjeneste».

Europeiske og amerikanske selskaper har gått til søksmål mot økning av minstelønna i Egypt.»

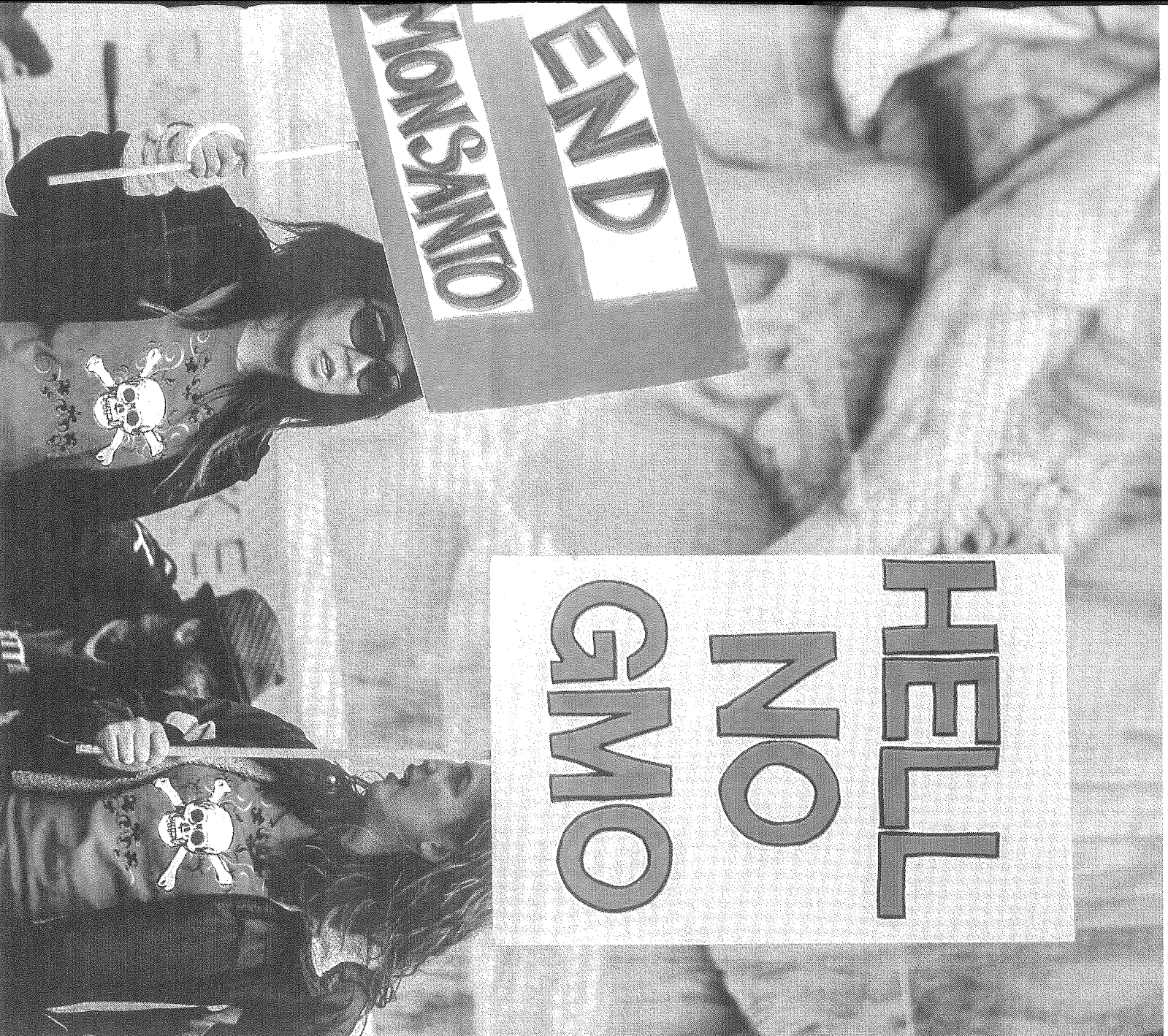
Dette ekstreme investor-mot-stat-systemet ble i prinsippet stoppet med MAI i 1998, men er senere blitt inkludert i en rekke amerikanske frihandelsavtaler. Skattebetalerne har blitt tvunget til å betale over 400 millioner dollar til multinasjonale selskaper for blant annet forbud mot gifstoffer og regulering av vann, land

og skog.³ Bare for de amerikanske avtalene venter saker med erstatningskrav på over 14 milliarder dollar, for legemiddel-patenter, opprydding etter forurensning, klima- og energilover.

TTIP vil gjøre denne legaliserte utpressingen enda dyrere med tanke på hvor mange selskaper som opererer på begge sider av Atlanteren. Over 3300 europeiske selskaper eier mer enn 24 000 datterselskaper i USA. Alle disse kan i prinsippet brukes til å rette erstatningskrav mot stater. Europa vil likeledes bli stilt overfor en potensiell flodbølge av erstatningskrav fra de over 14 000 amerikanske selskaper som til sammen eier mer enn 50 800 datterselskaper i Europa. Totalt vil TTIP gi 75 000 selskaper mulighet til å angripe offentlig politikk og jakte på skattepenger.

INVESTORENES UKRENKELIGE RETTIGHETER

Opprinnelig ble tvisteretten mellom investorer og stater etablert for å sikre at utenlandske investorer i utviklingsland uten et troverdig rettsvesen skulle få kompensasjon hvis deres fabrikker, gruver eller eiendommer ble ekspropriert. Men EU og

80 prosent av de amerikanske forbrukerne vil ha merking av matvarer med genmodifiserte organismer (GMO), mens næringsmiddelindustrien vil at TTIP skal fjerne denne «handelsirritasjonen». Her fra en demonstrasjon mot GMO i Washington 2. oktober.

FOTO: ALEX MILAN TRACY, NURPHOTO / SIPA USA / NTB SCANPIX

saksomkostningene (i snitt åtte millioner dollar per sak), og dermed sløse knappe offentlige ressurser på å forsvare seg mot private selskaper. En saksøking er derfor ofte nok til å skremme, noe som viste seg da Canada omgjorde et forbud mot en giftig bensintilsetning og betalte et selskap flere titalls millioner dollar for strid om vannrettigheter.

Antallet investor-stat-saker har skutt i været de siste årene. Ifølge FNs konferanse for handel og utvikling (Unctad) har de tidoblet seg siden år 2000, på tross av at dette internasjonale tvisterettsystemet har eksistert siden 1950-tallet. I 2012 ble det anlagt flere saker enn noensinne. En hel industri av spesialiserte advokat- og finansieringsfirmaer har dukket opp for å plyndre statskassene gjennom dette systemet.

NÆRINGSLIVET VIL UTFORME POLITIKKEN

En transatlantisk frihandelsavtale er et gammelt og kjært prosjekt for Transatlantic Business Dialogue (TABD), i dag kjent som Transatlantisk Business Council (TBC). EU-kommisjonen og det amerikanske handelsdepartementet oppretter TABD for å etablere en offisiell direkte dialog mellom næringslivsledere på begge kontinent, amerikanske ministere og EU-kommisserer. Organisasjonen er i praksis et forum der europeiske og amerikanske selskaper kan koordinere sine angrep på politikk som vil verne forbrukerne og miljøet og hindre global oppvarming, kort foralt, all god fellesskapspolitikk på begge sider av Atlanteren.

Deres offisielle mål er å utradere det de kaller «handelsirritasjoner» som begrenser flyten av varer mellom USA og Europa, det vil si å kunne operere med samme regler på begge kontinenter uten innblanding fra myndighetene. «Regulatorisk konvergens» er deres desinifiserte betegnelse for dette målet om å tvinge myndigheter til å tillate varer og tjenester som ikke tilfredsstiller nasjonale krav.

De vil også at TTIP skal innføre et tak på slike beskyttelsesforlik ved å erstatte nasjonale regler i USA og Europa med nye og mer næringsvennlige transatlantiske standarder. For eksempel har Det amerikanske handelskammeret og BusinessEurope, to av planetens største næringslivsorganisasjoner, bedt forhandlerne etablere en prosess der «næringslivsinteresser» på begge sider av Atlanteren skal «sitte ved bordet til reguleringsmyndighetene for i all hovedsak å skrive reguleringen sammen med dem» i framtidig politikkutforming. Man kan spørre seg om det er noen grunn til politikkerne skal være til stede i det hele tatt.

KLIPVASKET KLØTT

«Næringslivsinteressene» er besynderlig åpne om sine intensjoner. For eksempel om genmodifiserte organismer: Mens halvparten av USAs delstater nå krever at matvarer med GMO merkes – noe mer enn 80 prosent av landets forbrukere støtter – presser næringsmiddelindustrien på ... /

hvis en regelendring svekker verdien på en investering, selv om endringen angår både nasjonale og utenlandske selskaper. Investorgarantiene vil også inkludere retten til å kjøpe land, naturressurser, kraftselskaper, fabrikker og lignende. Ingen motlytelse kreves av de multinasjonale selskapene. De har heller ingen forpliktelse overfor statene og kan gå til sak når det passer dem.

PLYNDRE STATSKASSENE

Utenlandske investorer har brukt disse vide privilegiene og investor-stat-systemet i andre avtaler til å kreve at skattebetalingene blir opp erstattet for brudd på deres ukrenkelige rettigheter. Europeiske og amerikanske selskaper har gått til søksmål mot økning av minstelønna i Egypt og

mot utslippstak på giffgasser i Peru, der det amerikanske konsernet Rencos hevder sin rett til å forurense.⁵ Selskaper har brukt NAFTA til å anlegge saker mot fastpriser på fornybar energi og et monotonium mot skifergass-fracking. Tobakksgiganten Philip Morris har trukket både Uruguay og Australia for voldgiftsdomstol for å

En hel industri av spesialiserte firmaer har dukket opp for å plyndre statskassene.»

å innført strengere tobakkslover. Det amerikanske legemiddelkonsernet Eli Lilly angriper nå Canada via NAFTA for å ha innført et eget patentsystem som skal sikre tilgang til rimelige medisiner. Svenske Vattenfall krever flere milliarder euro fra Tyskland som kompensasjon for «EnergieWende», den tyske lavutslippsplanen som legger sterke reguleringer på kullkraftverkene og skal fase ut atomkraft.

Det finnes ikke grenser for hvor mye domstolene kan dømmene en stat til å betale et utenlandsk selskap. For et år siden ble Ecuador dømt til å betale over to milliarder dollar til et oljeselskap.⁶ Selv når regjeringene vinner, må de ofte betale

USA er ikke akkurat rettsløse områder, de har velfungerende rettsvesen og den ærbødige respekt for den private eiendomsretten. Når dette systemet inkluderes i en amerikansk-europeisk avtale viser det tydelig at målet ikke er å beskytte investorer, men å gi næringslivet større makt.

Det sier seg selv at juristene i slike domstoler ikke står til ansvar for noen velgere. Mange av dem vekslers også mellom å være «dommere» og å føre sak for selskaper.⁷ I den lille klubben av internasjonale investeringsjurister har 15 jurister alene vært involvert i 55 prosent av sakene behandlet til dags dato. Det finnes heller ingen ankeinstans.

«Rettinghetene» de skal beskytte er svært vage og de tolkes stadig oftere langt videre enn hva selskaper tilskrives i nasjonal rett. Dette inkluderer «retten» til reguleringsrammer som samsvarer med selskapenes «forventninger» – det vil si at regjeringer helst ikke skal endre politikk etter at en investering har funnet sted. En annen er «retten» til kompensasjon for «indirekte ekspropriering» – det vil si at offentlige myndigheter må betale